

Sociale samenhang in de wijk

Sociale samenhang in de wijk

NSV actualiteitencollege 2008

Maurice Gesthuizen
Vic Veldheer
(redactie)

Nederlandse Sociologische Vereniging

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, augustus 2009

© Nederlandse Sociologische Vereniging / Sociaal en Cultureel Planbureau,
Nijmegen/Den Haag 2009
SCP-special 39
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Foto's binnenwerk: Herman Zonderland, Delft
Omslagontwerp en -illustratie: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 978 90 377 0445 7
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 17h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 17 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Parnassusplein 5
2511 vx Den Haag
Telefoon (070) 340 70 00
Fax (070) 340 70 44
Website: www.scp.nl
E-mail: info@scp.nl

Nederlandse Sociologische Vereniging
Sectie Sociologie RU
Postbus 9104
6500 HE Nijmegen
Tel. (024) 3613013
Fax. (024) 3612399
E-mail: secretariaat@nsv-sociologie.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website.

Inhoud

Voorwoord	7
Buurten, gemeenschappen, collectieve goederen en kwaden	9
Oog voor elkaar: veiligheidsbeleving en sociale controle in achterstandsbuurten	20
Reacties op Talja Blokland	24
De invloed van land-, gemeente- en buurtkenmerken op diverse indicatoren van sociaal kapitaal: Putnams hypothese getest in Europa en Nederland	30
Reactie op Nijmeegse inleiders	40
Auteurs	46

Dagvoorzitter Jacques van Hoof

Voorwoord

Eén van de redenen voor de Nederlandse Sociologische Vereniging om regelmatig zogenoemde Actualiteitencolleges te organiseren is het stimuleren van het debat tussen sociologen die aan de universiteit zijn verbonden en sociologen die in de beroepspraktijk werkzaam zijn. Bij die laatsten kunt u denken aan zij die werken bij – al dan niet commerciële – onderzoekbureaus, onderzoekseenheden bij gemeenten, provincies en departementen, maatschappelijke organisaties, het onderwijs e.d.

Aan de hand van een actueel thema wordt het debat gestimuleerd over de voorde-
ringen van de sociologie als wetenschap en het belang ervan voor de beroepsprak-
tijk. Beleidmakers en universitaire sociologen raken in gesprek en horen van elkaar
wetenswaardigheden, waarvan zij anders niet direct op de hoogte zouden komen.

Het thema van het Actualiteitencollege 2008 was sociale samenhang in de wijk. In de sociologie is sinds het beroemde artikel van Jacques van Doorn uit 1955 over de wijk als integratiekader voor (beleids)handelen geregeld discussie over nut en noodzaak om de wijk centraal te stellen in een poging een aantal hardnekkige sociale problemen aan te pakken. De wijk is vaak een vindplaats van problemen, maar niet altijd het geëigende kader om die op te lossen. In dit college hebben we de inleiders gevraagd zich te richten op de sociale functie van de buurt voor het gedrag van zijn bewoners. Zijn buurten te beschouwen als gemeenschappen waarin mensen in vertrouwen wonen? Hoe is het met de sociale controle gesteld? Wat is de invloed van etniciteit op de leefbaarheid in de buurt?

In deze bundel wordt op deze vragen ingegaan. Gezien de actualiteit van het thema leek het de organisatoren een goede gedachte om deze teksten te bundelen en voor een breder publiek toegankelijk te maken.

Ik dank het Sociaal en Cultureel Planbureau voor het organiseren van dit Actualiteitencollege, het beschikbaar stellen van een mooie locatie en het mogelijk maken van deze publicatie. In het bijzonder wil ik Maurice Gesthuizen (Radboud Universiteit Nijmegen) en Vic Veldheer (Sociaal en Cultureel Planbureau) danken voor het organiseren van deze dag en het redigeren van deze bundel.

Ten slotte spreek ik de hoop uit dat deze vorm van samenwerking tussen het Sociaal en Cultureel Planbureau en de Nederlandse Sociologische Vereniging in de toekomst op dezelfde prettige wijze zal worden voortgezet.

Jacques van Hoof
Voorzitter NSV

Zaalimpressie

Buurten, gemeenschappen, collectieve goederen en kwaden

Beate Völker

Universiteit Utrecht, capaciteitsgroep Sociologie/ICS

Introductie

In welke mate worden in Nederlandse buurten thans collectieve goederen voortgebracht? Bestaan buurtgemeenschappen eigenlijk wel heden ten dage? Dit zijn de vragen waar ik op zal ingaan. Uiteindelijk zal ik twee conclusies trekken. Ten eerste: gemeenschappen in buurten in Nederland bestaan, maar ze bestaan uit *zwakke* bindingen. Ten tweede: het directe verband tussen gemeenschappen enerzijds en sociale en fysieke orde anderzijds – dit zijn gevallen van collectieve goederen – is te *verwaarlozen*. Het verband tussen gemeenschappen en orde is *indirect* en loopt via sociale controle. Beide conclusies zal ik in het volgende beargumenteren en onderbouwen.

Maar, allereerst: waarom is het überhaupt interessant om sociologisch onderzoek in buurten te verrichten? In de samenleving heeft zich sinds de industrialisering een verschuiving van ‘ascribed’ naar ‘achieved’, van ‘geërfd’ naar ‘verworven’ voorgedaan. Waar vroeger je sociale herkomst voor een belangrijk deel bepaalde welke kansen je kreeg, waar je woonde, met wie je omging en zelfs hoe je over sommige dingen dacht, is nu datgene wat jezelf hebt bereikt wat het meeste gewicht in de schaal legt. Heeft zich een dergelijke verschuiving ook in netwerken voorgedaan? Dat zou impliceren dat het belang van ‘geërfde relaties’, zoals die met burens en familieleden, kleiner is dan dat van ‘verworven relaties’, zoals die met collega’s en vrienden. Naast de aanname over deze verschuiving van geërfde naar verworven relaties wordt ook regelmatig verondersteld dat in moderne samenlevingen een onomkeerbare trend naar minder sociale cohesie en gemeenschappen gaande is. Indien deze trend bestaat, zal ook het aantal burencontacten afgenomen zijn en thans nog maar een klein deel van het netwerk uitmaken. Modernisering is ook globalisering en er wordt vaak van uitgegaan dat dit ten koste gaat van lokale contacten en van de betekenis van de lokale omgeving voor de handelingen en het welzijn van individuen. Daarom zouden burencontacten geen rol meer spelen in ons leven. Aan de andere kant: aan je burens ontkom je haast niet en vrijwel iedereen heeft burens. Buurten vormen visvijvers, ‘pools’, voor het aangaan van relaties, ze zijn contexten waarin men anderen kan ontmoeten. Onder welke condities gaat men bindingen aan met burens en onder welke condities ziet men hiervan af? Daarnaast zijn buurten contexten waarin – anders dan in organisaties of scholen – geen institutionele regels de onderlinge omgang sturen, of contacten op welke manier dan ook voorgegeven zijn. Daarom is de vraag interessant: wat maken wij van deze kansen op contact? Nog een

argument: als we de lessen van netwerkonderzoek à la Granovetter (1974/1995) serieus nemen, dan zijn zwakke bindingen juist sterk en noodzakelijk voor sociale integratie. Zwakke bindingen vormen bruggen naar andere sociale cirkels, terwijl sterke bindingen de tendens hebben 'dicht te groeien' en daarom geen verbinding met andere netwerken vormen. Burenrelaties zijn zwakke relaties en dat is een extra reden voor sociologen om deze te onderzoeken.

Samen met collega's werk ik in Utrecht aan een aantal projecten waarin steeds vraagstukken rond het ontstaan en de gevolgen van gemeenschappen en buurtcontacten centraal staan. Zo richten we ons op de vraag naar de condities voor het ontstaan van gemeenschappen in buurten, wanneer binnen deze gemeenschappen collectieve goederen worden geproduceerd en wanneer men zich solidair gedraagt. Tevens besteden we aandacht aan het falen van gemeenschappen, door enerzijds sociale en fysieke wanorde in buurten te onderzoeken, en anderzijds te kijken naar burenruzies. Ook onderzoeken we, tot slot, welke economische en sociale voorzieningen in buurten bijdragen aan het individuele 'welzijn' van bewoners en of cohesie van een buurt wederom bijdraagt aan het functioneren van lokale economische voorzieningen zoals kleine bedrijven.

In deze presentatie zullen een aantal onderzoeksvragen binnen deze projecten worden aangestipt en de antwoorden – voor zover we ze reeds kunnen geven – worden gepresenteerd. Ik begin met een korte beschrijving van de gemeenschappelijke database, de survey van het sociale netwerk van de Nederlanders (SSND, Survey of the Social Networks of the Dutch).

Beate Völker

Wat is eigenlijk een buurt, en hoe wordt deze in onderzoek doorgaans benaderd? Het meest rechtstreeks is een geografisch gebied te beschouwen als een buurt. Een grote verkeersader of een park wordt dan bijvoorbeeld gezien als de scheiding tussen twee buurten. Ook wordt een buurt vaak benaderd als een administratieve eenheid, bijvoorbeeld een postcodegebied. In Nederland bestaat een postcodegebied uit vier cijfers en twee letters. Afhankelijk van de keuze van de onderzoekers bestaan buurten dan uit grote administratieve eenheden, of gebieden die nauwelijks meer dan een straat beslaan. Ook wat bewoners zelf als hun buurt beschouwen, wordt soms gebruikt om de buurt te definiëren. Tot slot worden soms ook de lokale netwerken gebruikt voor het vaststellen van buurten. Buurten zijn dan gebieden waar burens met elkaar omgaan. Buurten en kenmerken van buurtbewoners lenen zich trouwens uitstekend om met multilevel-analyses geanalyseerd te worden, waarin een apart niveau wordt opgenomen voor buurten, respondenten en eventueel hun netwerkrelaties

In ons onderzoek naar buurten en gemeenschappen hebben we een grootschalige dataverzameling opgezet onder de naam 'the Survey of the Social Networks of the Dutch' (SSDN). Dit is een representatieve steekproef van 160 buurten in 40 gemeenten, rekening houdend met de urbanisatiegraad van deze gemeenten en het aantal inwoners. Buurten hier zijn opgevat als 5-positie postcodegebieden. Concreet gaat het om gemiddeld 230 adressen per buurt. Deze gebieden komen trouwens in sterke mate overeen met de route die een postbode aflegt. Postcodes veranderen als er fysieke grenzen zijn zoals grachten, kanalen, bruggen of grote straten. Per buurt zijn zes tot acht respondenten ondervraagd. De sociaaleconomische kenmerken van een buurt zijn verkregen door de respondenten enerzijds rechtstreeks te ondervragen en anderzijds door de data te koppelen aan CBS-gegevens, bijvoorbeeld de data 'wijken en buurten'. Voor iedere buurt is eveneens het voorzieningenniveau vastgesteld. Zo is bijvoorbeeld nagegaan of er een supermarkt is, een bioscoop, een huisarts, een politiebureau, een sportgelegenheid, een restaurant, een school, een bushalte/treinstation, enz.

Om vast te stellen wie burens zijn en welke rol zij in het netwerk van de respondenten spelen, hebben we gebruikgemaakt van de zogenoemde 'exchange method' (Fischer 1982). Hier wordt naar namen of initialen van netwerkleden gevraagd die van belang zijn voor bepaalde gemeenschappelijke activiteiten of die de respondenten steunen in bepaalde situaties. Bijvoorbeeld wordt er gevraagd of de respondent via sociale contacten aan het werk is gekomen en, zo ja, wie hierbij heeft geholpen. Andere vragen die worden gesteld, zijn: 'Aan wie vraagt u advies bij problemen op het werk?', 'Met wie werkt u samen op het werk?' of 'Bij wie gaat u af en toe op bezoek?' Dezelfde type vragen hebben we toegepast op de buurt. Zo kun je denken aan vragen als: 'Hoe bent u aan uw huidige huis gekomen?', 'Wie heeft de sleutel van je huis?', 'Wie helpt u met kleine klussen in en rondom het huis?'

Ook hebben we gevraagd wie de directe buren zijn om te kunnen garanderen dat buren ook als netwerkliden genoemd worden. Buren konden dus in reactie op naam-genererende vragen worden genoemd of als antwoord op de rechtstreekse vraag naar buren.

In een tweede stap worden kenmerken van de genoemde netwerkliden vastgesteld en de relatie tussen het netwerklid en de respondent bepaald. Doordat hier bijzonder nauwkeurig naar de kenmerken van de netwerkliden is gevraagd, geeft deze dataset veel informatie over sociaalstructurele inbedding van de respondenten. Zo weten we het geslacht, de leeftijd, de etniciteit, het opleidingsniveau, beroep (status en prestige), betaald werk, gezinssituatie en de godsdienst van de netwerkliden van de respondenten. Ook is de relatie met de respondent achterhaald; we weten hoe lang de respondent en het netwerklid elkaar kennen, waar ze elkaar voor het eerst hebben ontmoet, hoe vaak ze elkaar zien, in welke mate ze elkaar vertrouwen enz. Alle projecten van mijn onderzoeksgroep zijn gebaseerd op deze data.

Inhoud en kwaliteit van burenrelaties

Hoe zien burenrelaties er in Nederland uit – wat doen buren met elkaar en welke kwaliteit hebben deze relaties? Het is belangrijk om te vermelden dat veel mensen geen buren hadden genoemd als er niet rechtstreeks naar was gevraagd. Slechts 20% noemde buren, terwijl 90% van de respondenten antwoord gaf op de rechtstreekse vraag naar wie de buren zijn. Burenrelaties zijn vooral van belang voor kleine klussen, men gaat bij zijn buren op bezoek en ze zijn ook – hoewel in duidelijk mindere mate – lid van iemands ‘core’ netwerk. Burenrelaties zijn duidelijk minder intensief dan andere relaties. Men mag en vertrouwt de buren minder dan de andere leden in zijn persoonlijk netwerk. Burenrelaties behoren tot de zwakste relaties die mensen hebben, en de burenrelaties die rechtstreeks zijn gevraagd, zijn zelfs nog zwakker dan de relaties met buren die als antwoord op de verschillende naamgenererende vragen werden genoemd.

Het is ook interessant om te vermelden dat er een duidelijke scheiding bestaat tussen werk en privéleven in de netwerken van de Nederlanders. Met buren wordt er zo goed als nooit over werkgerelateerde onderwerpen gepraat. Mensen komen – misschien daarom – ook niet via buren aan werk. Dit geldt trouwens ook in iets mindere mate voor familieleden en vrienden. Andersom wordt met collega’s bijna niet over onderwerpen anders dan het werk gepraat en collega’s bezoeken elkaar ook vrijwel nooit.

Tabel 1:

Wat doet men met zijn burenen? Welke kenmerken hebben relatie met burenen? (n=1007 respondenten)

	netwerk-buren	directe burenen	alle andere relaties (zonder burenen)
baan	2.4	0.2	2.7
advies (geven)	1.5	0.3	13.4
advies (vragen)	2.4	0.2	16.6
probleem op het werk	0.3	0.1	3.6
samenwerken	1.5	0.4	13.5
op het huis passen	7.4	1.4	2.5
klussen	37.9	16.9	12.5
sleutel	32.2	19.3	10.5
bezoek	37.9	12.2	34.7
core discussion	13.3	2.9	22.6
Kenmerken van relaties met burenen			
Sterkte van de relatie (-2 = zwak ...+2= sterk)	0.9 (.85)	0.4 (1.0)	1.3 (.94)
Vertrouwen (-2= geen...+2 = veel)	1.1 (.96)	0.7 (1.1)	1.4 (.94)

Bron: SSND (2000). Leesvoorbeeld: van alle 'netwerk' burenenrelaties zijn 2.4 % genoemd voor het krijgen van een baan.

Lokale gemeenschappen in Nederland

We hebben gezien dat relaties onder burenen zwakke relaties zijn. Maar is er dan wel sprake van buurtgemeenschappen in Nederland? Bestaan deze en onder welke condities komen ze tot stand? Uit de literatuur en ons eigen onderzoek kunnen we vier condities destilleren waarop lokale gemeenschappen ontstaan en relaties worden aangegaan (zie Völker, Flap en Lindenberg 2007, Völker en Flap 2007). De eerste conditie is dat er *gelegenheid* moet zijn om elkaar te ontmoeten. Zonder deze gelegenheden ontstaan helemaal geen relaties en daarom ook geen gemeenschappen. De tweede conditie gaat over de *aantrekkelijkheid* van de ander als interactiepartner, de mate waarin deze sociaal kapitaal biedt. Als men denkt dat men helemaal niets aan een contact met burenen zou hebben, zal men zijn tijd anders besteden. Ten derde het belang van *wederzijdse afhankelijkheden* (zie Lindenberg 1997): naarmate mensen meer op elkaar zijn aangewezen, ontstaat er meer gemeenschap als een bijproduct van het delen van schaarse goederen of hulpbronnen. En ten vierde is het van belang hoeveel – relationele of materiële – *alternatieven* men heeft voor een bepaald contact. Indien men net zo goed met zijn collega's gemeenschappen kan vormen, worden burenencontacten minder belangrijk.

Verder zijn er in de literatuur talloze definities ontwikkeld over wat gemeenschap eigenlijk is. Wij zien ervan af om er een andere definitie aan toe te voegen en willen liever achterliggende hypothesen onderzoeken om op deze manier bij te dragen aan het ontwikkelen van nieuwe inzichten. Ook denken we dat het belangrijk is om gemeenschappen en netwerken of relaties niet aan elkaar gelijk te stellen – het hebben van een netwerk zegt misschien niet zo veel over de mate waarin men binnen dit netwerk ook gemeenschap ervaart. Tot slot gaan we ervan uit dat gemeenschap iets bijdraagt aan het welbevinden van een individu. Zo redenerend verwachten we dat individuen die hun algemene doelen binnen dezelfde groep mensen kunnen realiseren in deze groep ook gemeenschap ervaren. Dit betekent niet dat men veel relaties moet hebben, maar *wel* dat gemeenschap een functie heeft voor het individu (en niet andersom).

Algemene doelen die iedereen wil bereiken, zijn: stimulering, comfort, affectie en status. Een item als: 'In deze buurt is veel te beleven' is een voorbeeld van het meten van betrekking op stimulering. 60,9 procent blijkt het (helemaal) niet eens te zijn met deze stelling. Een item als: 'Ik voel me veilig in deze buurt,' is opgenomen om het doel comfort te meten; slechts 6,8 procent is het hiermee (helemaal) oneens. Affectie is onder andere gemeten door het poneren van de stelling: 'Contacten in deze buurt zijn over het algemeen goed.' Ca. 10 procent is het (helemaal) oneens met deze stelling. Met 'ik geniet respect in deze buurt' is iets meer dan 7 procent het (helemaal) oneens, wat erop wijst dat het doel status voor vrijwel iedereen is bereikt. Al met al lijkt uit de verdeling van deze antwoorden de conclusie gerechtvaardigd dat het bevorderen van stimulering in woonbuurten belangrijk zou kunnen zijn om het gemeenschapsgevoel te versterken. In de meting zijn de items die het bereiken van deze algemene doelen meten met elkaar gecombineerd in een score 'ervaren gemeenschap'.

De condities voor gemeenschap zijn in de analyse samen in een multiniveaumodel opgenomen om het relatieve belang van de verschillende condities voor ervaren gemeenschap in een woonbuurt te kunnen schatten. Wat betreft ontmoetingsgelegenheden: zo blijkt dat veel residentiële instabiliteit het moeilijk maakt om gemeenschap in de woonbuurt te ervaren. Overigens is het effect van residentiële stabiliteit in Nederland minder sterk dan in de Verenigde Staten.

Voorzieningen daarentegen hebben een positief effect, zelfs als ze tamelijk onnauwkeurig gemeten zijn. Verdere analyses laten namelijk zien dat de invloed van voorzieningen op ervaren gemeenschap verschilt naar soort voorziening: pompstations en bushaltes hebben een negatief effect op gemeenschap, scholen, kleine winkels en parken werken versterkend. Voorzieningen hebben niet alleen een economische functie maar ook een sociale. Wie jonge kinderen heeft, ervaart tevens meer gemeenschap in de woonbuurt; wellicht ontmoeten buurtgenoten met kinderen elkaar vaker op straat en op het schoolplein, wat de omgang met elkaar weer stimuleert.

Met betrekking tot wederzijdse afhankelijkheden onder buren blijkt dat gemeenschappelijke activiteiten een sterke invloed hebben op het gemeenschapsgevoel. Verder zijn structurele afhankelijkheden – de mate waarin de buren elkaar kennen – van belang en ook de kennis over wie op welk adres in de buurt woont, gaat samen met gemeenschapsbeleving.

Factoren die de buren aantrekkelijk maken als potentiële netwerkliden, bijvoorbeeld opleiding, een soortgelijk inkomen en de intentie om te blijven wonen dragen tevens bij aan het ontstaan van buurtgemeenschappen. Echter, het effect van opleiding is tegenovergesteld aan wat eerst vanuit theoretische rederingen werd verwacht: een lager opleidingsniveau van de respondent en van buren gaat samen met meer ervaren gemeenschap. In deze analyse is rekening gehouden met een aantal kenmerken van de respondent zoals de opleiding, maar ook leeftijd, sekse en etniciteit (hier niet weergegeven). Hoger opgeleide respondenten ervaren minder gemeenschap in hun woonbuurt, wellicht omdat ze meer uit hun werk halen. Indien beiden, respondent en buur, relatief laag zijn opgeleid, ervaren ze meer gemeenschap. Verder is het zo dat een homogeniteit van het gemiddelde inkomen goed is voor buurtgemeenschappen. Grote verschillen in inkomen in een buurt werken averechts op gemeenschap. De intentie van een respondent om in de buurt te blijven wonen draagt bij aan het creëren van gemeenschap. Het hebben van alternatieven voor het contact met buren heeft, tot slot, maar een kleine invloed op gemeenschapsbeleving. Aanvullende analyses hebben tevens laten zien dat het aantal burenrelaties nauwelijks invloed heeft op het ervaren van gemeenschap. Men kan zich in zijn woonbuurt helemaal thuis voelen en de buurt zelfs als ‘hecht’ ervaren zonder veel relaties met buren te hebben.

De tabel op de volgende bladzijde vat deze resultaten nog eens samen.

Tegen deze analyse kan men inbrengen dat sommige condities voor gemeenschap net zo goed consequenties kunnen zijn. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat de intentie om te blijven wonen niet de oorzaak is voor het beleven van gemeenschap, maar het gevolg van zeer plezierige ervaringen in de buurt. We kunnen daarom geen conclusies trekken over causaliteit, maar dat is ook hier niet van primair belang. Integendeel, we zien een duidelijke samenhang. Indien men buurten meer leefbaar wil maken, maakt het niet zo veel uit waar je begint, en dat is juist een voordeel: beleid kan zich richten op maakbare condities.

Conclusie tot zo ver: Ondanks dat relaties onder buren in Nederland tot de meest zwakke relaties behoren die men heeft, ervaren mensen gemeenschappen in hun woonbuurten. Voorwaarden voor deze gemeenschappen zijn de gelegenheden om elkaar te ontmoeten, structurele afhankelijkheden en de aantrekkelijkheid van buren als netwerklid, vooral wat betreft een gedeelde schaduw van de toekomst. Het aantal buren dat men in zijn netwerk heeft, speelt geen rol voor ervaren gemeenschap.

Tabel 2

Conditioes voor gemeenschappen (multilevel regressie analyse, ongestandaardiseerde coëfficiënten, standaarddeviatie)

conditioes voor gemeenschappen	gemeenschap (doelbereiking in de woonbuurt)
<i>ontmoetingsgelegenheden</i>	
fluctuatie	-.079 (.031)**
voorzieningen in de buurt	.011 (.004)**
jonge kinderen in huis	.126 (.061)*
<i>afhankelijkheden</i>	
gemeenschappelijke activiteiten	.050 (.011)**
directe burenen hebben contact	.127 (.050)*
men weet wie waar woont	.194 (.036)**
<i>aantrekkelijkheid (sociaal kapitaal)</i>	
opleiding (van de burenen)	-.037 (.012)**
homogeniteit: inkomen	.075 (.028)**
verhuisgeneigdheid	-.152 (.032)**
<i>alternatieven</i>	
netwerk buiten de buurt	-.003 (.001)**
verklaarde variantie op buurt/individueel niveau buurt	55%
individueel	26%

Bron: SSND1, 2000, n=1007, *p<.05; **p<.01; er is gecontroleerd voor sekse, opleiding, leeftijd, etniciteit, en gezinsstatus van individuen, en aantal adressen per km² in een buurt.

Falen van gemeenschappen? Sociale en fysieke wanorde in buurten

Eén van de redenen voor de toename van onderzoek naar buurten in de laatste jaren is – naast de ontwikkelingen in multilevel-analysetechnieken – de zorg om verloederling van buurten. Zowel sociale wanorde, blijkend uit diefstal, aanranding of ruzie onder burenen, als fysieke wanorde, blijkend uit slecht onderhoud van huizen, zwerfvuil en graffiti, zijn in de grote steden een probleem dat al enige tijd hoog op de politieke agenda staat.

Een populair idee in de criminologie is dat sociale orde en fysieke orde samengaan. Dit idee komt ook terug in de zogenoemde ‘broken window-hypothese’ (Wilson en Kelling, 1982). Echter, volgens Sampson, Raudenbush en Earls et al. (1997) is de correlatie tussen fysieke en sociale orde een artefact. Zij stellen dat deze samenhang te wijten is aan een achterliggende gemeenschappelijke oorzaak: informele controle is een determinant van zowel sociale als fysieke orde. Sociale en fysieke orde in buurten zijn collectieve goederen: door hun gedrag kunnen bewoners aan de productie van deze goederen bijdragen, maar ook afbreuk doen.

Ook gebrek aan gemeenschap leidt niet per se direct tot criminaliteit (sociale wanorde), maar indirect doordat de bereidheid tot controle (en sancties) op afwijkend

gedrag in bepaalde buurten met weinig gemeenschap gering is. In de speltheoretische literatuur is dit bekend als het tweede-orde collectief-goedprobleem: wie in een groep is bereid om iemand die niet bijdraagt aan de productie van een collectief goed (het fysiek en sociaal op orde houden van de buurt) te straffen, en wie compenseert degenen die dit wel doen voor hun kosten (Oliver 1980, cf Coleman 1990)?

Het bewaken van het voortbrengen van de productie van alle soorten collectieve goederen vereist informele controle. Sampson et al. (op. cit.) hebben belangrijk onderzoek hiernaar gedaan. Volgens hen is een gedeelde verwachting dat anderen zullen ingrijpen ten behoeve van de productie van collectieve goederen in een buurt hetgeen de sociale en fysieke orde ook daadwerkelijk voortbrengt. Deze gedeelde verwachting met betrekking tot ingrijpen noemt Sampson ook 'collective efficacy'. Om 'collective efficacy' in kaart te brengen wordt aan mensen een aantal vragen voorgelegd die, samen met de mate van vertrouwen in buurtgenoten een schaal vormen. Voorbeelden voor gebruikte items zijn: 'Verwacht u dat mensen uit deze buurt iets doen indien (1) kinderen hier spijbelen en rondhangen, (2) jongeren graffiti op muren spuiten, (3) er op straat een heftige woordenwisseling is, (4) in deze buurt wordt ingebroken en (5) iemand bezig is aan een geparkeerde auto van een van de bewoners. Deze vragen hebben we ook in de SSND gesteld.¹

In ons onderzoek verwachtten wij een invloed van gemeenschap op informele controle en één van informele controle op sociale en fysieke orde. Over de condities voor gemeenschappen hebben we bovenal het een en ander gezegd: voor het ontstaan van gemeenschappen zijn o.a. ontmoetingsplekken nodig. Deze redenering hebben we in een multilevel regressie model in verschillende stappen onderzocht. We zien deze condities als een keten, dus achter elkaar geschakeld en verwachten geen directe effecten van ervaren gemeenschap op sociale en fysieke orde. Bevindingen wijzen uit dat tussen de 12 en 25 procent van de variantie in fysieke en sociale orde verklaard kan worden door de onafhankelijke variabelen in het model (inclusief een reeks controlevariabelen voor individuele en buurtkenmerken). Van alle variantie in fysieke en sociale orde komt tussen de 5 en 31 procent ten laste van de buurt. En het is inderdaad zo dat het verband tussen fysieke en sociale orde te wijten is aan het al dan niet uitoefenen van informele controle en dat er in deze analyse geen directe verbanden tussen gemeenschap en sociale/fysieke orde gevonden werden.

Wat de invloed van voorzieningen betreft: sommige hebben echter wel een direct effect op wanorde. Zo is de aanwezigheid van snackbars slecht voor de fysieke orde

1 De vragen over graffiti, woning- en auto-inbraak worden het vaakst beantwoord met 'zeker niet' (variërend tussen 57,3 en 72,5 procent). Op de twee overige items antwoord ongeveer een vijfde 'zeker niet'. Sociale orde operationaliseren we met de vraag of er soms vandalisme is in de woonbuurt van de respondent. Antwoordmogelijkheden waren ja, nee, in ieder geval niet vaak, en nee, nooit iets van gemerkt. 26,8 procent antwoord positief. Verloedering in de buurt geldt als meting voor fysieke orde. 9 procent antwoordt dat hun buurt tamelijk of een beetje verloederd is.

in een buurt en dat effect is zelfs vele malen groter dan het effect van het percentage niet-westerse allochtonen.

Conclusies

Netwerken leiden niet rechtstreeks tot gemeenschap en gemeenschap leidt niet rechtstreeks tot sociale en fysieke orde. Voor het ervaren van gemeenschap zijn netwerken maar één voorwaarde onder andere voorwaarden en ze zijn belangrijk, maar niet noodzakelijk voor het beleven van gemeenschap in een buurt. Men kan zich prima voelen in zijn woonbuurt, hoewel men met maar weinig burens omgaat. Burenrelaties zijn zwak, zo zwak dat burens vaak niet eens als netwerkkleden genoemd worden, mits men niet direct ernaar vraagt.

Voor het ontstaan van sociale en fysieke orde is vooral informele controle ofwel een gedeelde verwachting dat buurtgenoten ingrijpen ten behoeve van collectieve goederen noodzakelijk. Gemeenschappen zijn hiervoor niet zo belangrijk; of met andere woorden, het is niet altijd zo dat gemeenschappen sociaal wenselijke consequenties – zoals de productie van collectieve goederen – hebben. Gemeenschappen kunnen ook collectieve kwaden veroorzaken. Men kan samen met anderen tegen algemene normen handelen, men kan samen met anderen kwade daden plannen en noem maar op. Wel hebben gemeenschappen een indirect effect op sociale en fysieke orde – gemeenschappen gaan namelijk wel samen met sociale controle en deze zijn belangrijk voor het waarborgen van collectieve goederen.

Buurtbeleid doet er goed aan zich te richten op het creëren van gelegenheden voor contact en het onderhouden van voorzieningen in buurten. Het is verder niet nodig om in sterke mate in te zetten op gemeenschap; veel gericht is het de aandacht te vestigen op sociale controle. Indien mensen aandacht hebben voor wat de anderen doen, ondanks dat ze maar zwakke bindingen met elkaar hebben, zullen buurten leefbaar zijn en blijven.

Literatuur

- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Bellknap Press.
- Fischer, C.S. (1982). *To Dwell Among Friends*. Berkeley: University of California Press.
- Granovetter (1974/1995). *Getting a job. A study of contact and careers*. University of Chicago Press.
- Lindenberg, S. (1997). Grounding groups in theory: functional, cognitive, and structural interdependencies. *Advances in Group Processes*, nr. 14, p. 281-331.
- Oliver, P. (1980). Rewards and punishments as selective incentives for collective action: theoretical investigations. *American Journal of Sociology*, jrg. 6, p. 1356-1375
- Sampson, R., S. Raudenbush en S. Earls (1997). Neighborhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science*, nr. 27, p. 918-924.
- Völker, B., H. Flap & S. Lindenberg (2007). When are neighborhoods communities? Community in Dutch neighborhoods. *European Sociological Review*, jrg.23, nr.1, p. 99-114.
- Völker, B en H. Flap (2007). 16 million neighbors. A multilevel study of the role of neighbors in the personal networks of the Dutch. *Urban Affairs Review*, jrg. 43, nr. 2, p. 256-284
- Wilson, J. Q. en G. Kelling (1982). The police and neighborhood safety: broken windows. *Atlantic*, nr. 127, p. 29-38.

Oog voor elkaar: veiligheidsbeleving en sociale controle in achterstandsbuurt

Talja Blokland

Erasmus Universiteit Rotterdam en Universiteit van Delft/OTB

Uitgangspunt voor mijn betoog van vanmiddag is the stelling die Jane Jacobs in 1961 heeft geformuleerd. Die stelling luidt dat gevarieerd ruimtegebruik of *functiemenging* tot sociale controle leidt omdat mensen ‘ogen op straat’ hebben. Op die stelling, die de laatste tijd weer meer in de belangstelling is komen te staan, is indertijd de nodige kritiek gekomen. Ook de empirische onderbouwing bleek nauwelijks voorhanden, terwijl deze these van Jacobs toch zo tot de verbeelding sprak. Dat was een van de redenen om die stelling van Jacobs eens wat systematischer te beschouwen: hoe leidt ‘ogen op straat’ tot sociale controle?

Twee vragen staan vanmiddag centraal:

1. Draagt de menging van wonen met winkels en brede scholen bij aan de ervaring van veiligheid in achterstandswijken of niet? En zo ja, onder welke voorwaarden?
2. Hoe kunnen overheid, woningcorporaties en andere betrokkenen zoals winkeliers, bijdragen aan de vervulling van de voorwaarden die functiemenging positief maken?

Voordat ik hieraan begin, eerst even een korte begripsverheldering. Bij veiligheid gaat het vooral om de gevoelens van mensen: hoe veilig voelt men zich in het publieke domein en welke mechanismen liggen aan die veiligheidsbeleving ten grondslag?

Sociale controle kent in de sociologie vele definities. Ik versta er onder: het informeel aanspreken van anderen op onwenselijk gedrag en (waar mogelijk) ingrijpen in het handelen van die anderen in de openbare ruimte. Het gaat dan vooral om *informeel* toezicht. Zo wisten we uit eerder onderzoek in Hillesluis dat een destijds tienjarige jongen tweemaal achter elkaar voor 500 euro afstandbestuurde auto’s kwam kopen in de speelgoedwinkel. Dat wekte argwaan bij de winkelier, die er zijn moeder op aansprak (die hij van gezicht kende). De jongen bleek het geld van zijn ouders te hebben weggenomen. Het ingrijpen van de winkelier leidde ertoe dat deze jongen professionele hulp heeft gekregen.

Oscar Newman omschrijft deze vorm van sociale controle als de capaciteit van *surveillance*: de mogelijkheid om de publieke ruimtes van de buurt te observeren en voortdurend het gevoel te hebben daar onder het ‘toezien’ oog van anderen te staan.

Mijn stelling is nu dat je je thuis voelt in de openbare ruimte wanneer je anderen kunt inschatten. Mensen moeten voldoende signalen uit hun omgeving kunnen oppikken om in te schatten dat ingrijpen een goede en effectieve beslissing is.

Ze moeten kunnen inschatten wat situationeel normaal is in hun buurt; is het normaal om elkaar bij te staan en voor elkaar op te komen of weet men eigenlijk niet wat van anderen kan worden verwacht? Sztompka maakt theoretisch een onderscheid in vertrouwen, wantrouwen en mistrust.

Voor sociale controle is je thuis voelen essentieel; de verwachtingen van anderen als u iets overkomt: word je dan geholpen of sta je er alleen voor? Het in staat zijn om op basis van je sociale kennis adequate inschattingen te kunnen maken over de (veiligheid van de) buurt en over het gedrag van zijn bewoners, maakt dat je je veiliger voelt. Dat zou ook tot meer sociale controle kunnen leiden.

Ik noem dat *publieke familiariteit*: het elkaar herkennen en sociaal kunnen plaatsen zonder elkaar echt te kennen, draagt bij aan het vermogen van mensen om hun omgeving sociaal te kunnen interpreteren en ordenen, en zich er daardoor veilig te kunnen voelen. Aan die publieke familiariteit onderscheid ik twee dimensies: toegankelijkheid en privacy. Wat het eerste betreft gaat het om de vraag in hoeverre ruimtes voor ons toegankelijk zijn, met publiek en privaat als de twee uitersten. En in hoeverre kunnen we bepalen wanneer, hoe en welke informatie we over ons zelf geven, met intiem en anoniem als de twee uitersten.

Zaalimpressie

Om onze these te toetsen hebben we een strategisch onderzoek opgezet en een beleidsmodel ontwikkeld waarin de voorwaarden worden gespecificeerd waaronder functiemenging de ervaren veiligheid in een achterstandswijk bevordert. Het onderzoek hebben we uitgezet in 4 wijken in Rotterdam waar in iedere wijk 100 bewoners

zijn ondervraagd en in totaal zo'n 20 diepte-interviews per buurt zijn afgenomen. In aanvulling daarop hebben we met 22 winkeliers gesproken en met 21 professionals zoals schoolhoofden, politieagenten e.d. We hebben gekozen voor 2 vooroorlogse veilige en onveilige wijken en 2 naoorlogse: Pendrecht, Hillesluis, Lombardijen en Tussendijken.

De beleving van mensen van hun omgeving is mede gebaseerd op hun interpretaties van die omgeving. Wanneer mensen zien dat er vuil op straat ligt en de volgende dag ligt het er nog, dan is dat geen goed signaal. Dan lijkt het er op dat niemand zich iets aantrekt van de buurt. Vroegen we de mensen naar schoon, heel en veilig, dan noemden de mensen de straten zonder uitzondering een troep. Ze vinden dat niet 'normaal', maar zijn er wel aan gewend geraakt dat het in hun buurt 'normaal' is. Vuil op straat wordt vaak als signaal beschouwd van gebrek aan zorg voor de buurt en voor elkaar.

De socioloog Misztal heeft laten zien dat normatieve normaliteit niet altijd samenvalt met situationele normaliteit. Wat we normaal vinden, kan afhangen van hoe vaak we iets zien gebeuren, maar dat zegt nog niets of wat we zien in normatieve zin ook normaal vinden. Zo kan zwerfvuil gezien worden als situationeel normaal (omdat het veel gebeurt), maar tegelijk normatief als niet normaal. Vuil op straat is een belangrijk signaal voor het sociale klimaat van een wijk.

Van ogen op straat zou sociale controle moeten uitgaan, zo leerden we van de these van Jane Jacobs. Uit mijn onderzoek komt naar voren dat mensen zich op straat veilig voelen wanneer ze vertrouwen in de ander hebben en in elkaar. Vertrouwen we elkaar of niet, dat is de vraag.

Gebleden is dat vertrouwen in buurtbewoners een belangrijke factor is in de veiligheidsbeleving. De inschatting dat medebewoners zouden ingrijpen, hangt positief samen met de cijfers die respondenten gaven voor de veiligheid in de buurt als geheel. Dit bevestigt dus de these dat mensen die vertrouwen hebben in de sociale controle van andere buurtbewoners, de veiligheid in die buurt hoger beoordelen. Ook het feit dat bewoners positief waren over wat 'passanten' – mensen die ze niet kennen – zouden doen, droeg bij aan hogere cijfers voor veiligheid in de wijk.

Kennis van anderen draagt bij aan het ervaren van zowel vertrouwen als wantrouwen. In beide gevallen kunnen we ons relatief zeker voelen. Onzekerheid gaat gepaard met wantrouwen wanneer we de anderen niet goed kunnen plaatsen en alleen maar afgaan op fysieke signalen en wat we daarvan aflezen. Kennis hebben over anderen in de publieke ruimte – *publieke familiariteit* – leidde niet altijd tot sociale controle in de zin van aanspreken van anderen, maar resulteerde wel in minder 'mistrust': al was men niet met alles in de buurt gelukkig, men kon anderen in elk geval plaatsen, en daarom inschattingen maken.

Vervolgens hebben we onderzocht wat de rol is van functiemenging bij publieke familiariteit: in hoeverre bieden winkels en scholen de mogelijkheid op herhaalde ontmoeting? Uit het onderzoek blijkt dat die er toe doen: mensen die geregeld bij winkels en scholen komen, raken met die openbare ruimte vertrouwd alsook met anderen die ze daar op gezette tijden tegenkomen. Familiariteit met winkeliers – niet

met winkels – bleek er toe te doen. Het herkend worden bijvoorbeeld door winkeliers waar je vaak komt, geeft vertrouwen in de sociale controle in de buurt. De aanwezigheid van scholen en winkels in de buurt biedt vanzelfsprekend ruimte voor het ontwikkelen van publieke familiariteit en we hebben dat ook zien gebeuren.

Ter afronding drie conclusies:

1. Wie nu sociale controle van bewoners van achterstandswijken verwacht, onderschat de ingewikkelde processen waardoor het niet aanspreken van anderen normaal geworden is, ook al vindt met dat zelf niet normaal.
2. Publieke familiariteit stimuleren kan een belangrijke manier zijn om die situationaliteit te doorbreken.
3. Als zulke familiariteit niet tot meer sociale controle leidt, biedt het mensen in elk geval een kader om zichzelf en anderen sociaal te plaatsen op een duidelijke, meer genuanceerde wijze dan zij nu kunnen, zodat zij hen kunnen vertrouwen of wantrouwen; in elk geval kunnen ze zoveel mogelijk ontsnappen aan de onzekerheid wat te verwachten.

Literatuur

- Blokland, Talja (2008). *Oog voor elkaar; veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jacobs, Jane (1961). *The life and death of the great American cities*. New York: Penguin.
- Misztal, B. (1996). *Trust in modern societies*. Oxford: Polity Press.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. Washington DC: HUD.
- Sztompka, P. (1999). *Trust : A sociological theory*. New York: Cambridge University Press.

Reacties op Talja Blokland

Rogier Noyon

Woningcorporatie Stadgenoot Amsterdam

In onze praktijk van de woningcorporatie hebben wij natuurlijk veel te maken met gebrek aan sociale controle, met problemen op het gebied van ‘schoon, heel en veilig’, en wij beraden ons voortdurend op strategieën om daar wat aan te doen. Ik ben zelf directeur Strategiebeleid en aan mij is het dus ook om dat soort dingen te bedenken. En wij hebben, zo zult u begrijpen, het ei van Columbus nog niet gevonden.

Een aantal begrippen dat Talja ons aanreikt, spreken me aan en daar kunnen we ook wat mee. Zo’n begrip als *publieke familiariteit*. Het was me ook wel eerder bekend, maar dat hebben wij in onze sector ook wel omarmd omdat het ons verlost heeft uit de greep van begrippen als *sociale cohesie* en *buurtbinding*, waar ik inderdaad sinds Van Doorn ook al aan twijfelde. Dan sluit die *publieke familiariteit* veel beter aan op het stedelijke levensgevoel. Je kan je dan weer wel afvragen: onder welke voorwaarden is die *publieke familiariteit* te realiseren? Wat kunnen wij als woningbouwvereniging doen om dat te bereiken?

Ik wil er van mijn kant iets over zeggen en ik begin even bij de voorpagina van *De Telegraaf* van vanmorgen. Daar stond niets over wat er in Bombay was gebeurd, maar de grote kop was, dat een woningbouwvereniging een vijftal asociale gezinnen ging bijstaan door hun totaal uitgeleefde en verloederde woning – dat hadden ze zelf gedaan – op te knappen. 10.000 euro per woning wordt daaraan besteed. Alles wat kapot is, wordt weer gemaakt, in de hoop dat deze mensen daardoor weer zoveel zelfrespect krijgen en zoveel verantwoordelijkheidsgevoel dat ze niet onmiddellijk in oude fouten zullen vervallen, maar voortaan ook respectvol met de eigen woning zullen omgaan. We zien dit als een eerste stapje naar resocialisering. Uiteraard worden deze mensen begeleid door enkele hulpverleners die dat proces verder in goede banen zullen leiden. Het is de moeite waard om te blijven volgen wat er van terecht komt. *De Telegraaf* wijdt er zijn hoofdartikel aan en spreekt er schande van dat een woningbouwvereniging mensen helpt die er zelf een zootje van maken, terwijl de buurman die altijd netjes op zijn spulletjes heeft gelet, natuurlijk door ons niet wordt geholpen.

Dit roept in elk geval de vraag op hoe om te gaan met mensen die hun huis niet goed bewonen. De remedie die Talja schetste: als je nou maar zorgt dat de openbare ruimte netjes wordt onderhouden, dan zullen de mensen er lang niet zo snel toe over gaan om die vuilniszakken van de negende etage naar beneden te gooien. Daar wil ik wel een anekdote over vertellen.

Een aantal jaren geleden maakte Felix Rottenberg een documentaire in een complex van ons, in Bos en Lommer. Daar ligt een straat die een aantal jaar geleden bepaald verloederd was. Ik hoef over de problemen niet uit te weiden, want die kent u allemaal. Felix Rottenberg heeft daar toen zijn intrek genomen, hij heeft een winkeltje van ons gehuurd, van waaruit hij interviews hield op straat en bij de mensen thuis. Zo was hij een keer bij een Marokkaanse familie op bezoek en besprak met hen het leven in de straat, in de woning en hoe het daar was. Hij confronteerde hen ook met het feit dat het zo'n klerentrop op straat was. Overal lag vuil, terwijl er – en dat is opmerkelijk! – vijf keer per week de vuilniswagen langskwam. Elke dag, behalve zaterdag en zondag. Brandschoon, iedere dag weer, en elke avond van de volgende dag was het weer die klerezooi. Hij vroeg hen: waarom doen jullie dat? Want hij veronderstelde kennelijk niet dat mensen van buiten die buurt daar hun vuil kwamen dumpen en die veronderstelling bleek terecht. Want hij vroeg deze familie: doen jullie dit in Marokko ook? En toen zeiden ze: nee, maar daar komt ook niet elke dag de vuilniswagen langs. Deze anekdote geeft aan hoe moeilijk het is met zo'n misverstand om te gaan: moet je het juist schoonhouden of moet je mensen eigen verantwoordelijkheid geven?

Over het algemeen proberen wij als woningbouwvereniging mensen eigen verantwoordelijkheid te geven. Ik denk ook niet dat Talja dat zal bestrijden. Wij hebben bijvoorbeeld een complex waar we een prachtige collectieve ruimte hebben, in de open lucht. Dat zijn binnenplaatsen die we hebben ingericht met materialen die kwetsbaar zijn. Stoelen, tafels en zelfs dingen die je kunt meenemen, een vaas met bloemen, een vaas met een boompje erin. Dat is dus een bewuste strategie, want eigenlijk kun je er twee volgen. De ene is: maak alles 'hufteerproof' zodat het niet kapot kan. De andere is: maak het maar kwetsbaar in de hoop op die manier respect af te dwingen en te zorgen dat men het juist met rust zal laten. Die tweede strategie van kwetsbaarheid zien we vaker en niet alleen in Amsterdam. Zo worden bijvoorbeeld bushokjes niet meer van plaatstaal gemaakt, maar van transparant glas. En wanneer het een keert niet werkt, wordt die 'broken window' onmiddellijk hersteld. Een interessante strategie. We hebben het ook toegepast in het eigen hoofdkantoor. Op de binnenplaats met toegangdeur hebben we een kunstwerk laten plaatsen dat bestaat uit glazen, transparante bollen. Een tik met een hamertje en zo'n bal is kapot. Het is de ingang waar alle klanten langs komen en ik kan u verzekeren dat niet alle klanten altijd blij met ons zijn. In de tien jaar dat wij daar zitten, is nog nooit een bal kapot gegaan. Kennelijk is het dus een succesvolle strategie.

Het is weliswaar een interessante strategie om kwetsbaarheid te etaleren in de hoop dat mensen dat respecteren, maar die strategie gaat er ook van uit dat wij de mensen respecteren, dat wij er niet bij voorbaat van uit gaan dat ze de boel wel stuk zullen maken. Ik denk dat veel ellende in de wijken waar we het over hebben te maken zou kunnen hebben met de vraag of wij de mensen daar wel met respect behandelen. Je kunt je afvragen of dat respect in allerlei opzichten in die wijken wel aan de mensen getoond wordt.

Ik denk ook even aan de rellen die we een aantal jaren geleden gezien hebben in de Parijse voorsteden. Ik heb er toen een boekje over uitgegeven dat louter uit foto's bestond, met als impliciete boodschap: deze mensen maken hun eigen wijk kapot, maar kijk ook eens hoe ze zijn weggestopt in aparte wijken. En deze mensen deden dus precies hetzelfde als wat die families in de berichten in *de Telegraaf* ook deden: die maakten de eigen woning en wijk kapot.

De vraag is dan of er iets in die wijken is dat dat verzet oproept en dan moet ik denken aan Jane Jacobs. Talja ziet daarin een aanknopingspunt met 'the eyes on the street', met functiemenging, met de rol die winkeliers daarin kunnen spelen. Het is terecht dat ze dat aanhaalt, maar in mijn optiek is het fundamenteeler: we moeten niet vergeten dat Jane Jacobs tot haar boek gekomen is op basis van ervaringen die ze als inwoner van New York in Greenwich Village heeft opgedaan. Die ervaringen waren dat er van buitenaf een aanslag op die buurt werd gedaan. De toenmalige directeur publieke werken, de heer Moses, bedacht dat vlak langs de wijk waar ze woonde een zesbaansweg moest komen. Dat was voor die tijd niet zo vreemd omdat toen de filosofie werd aangehangen dat een stad vooral uit woongebieden bestaat, die met werkgebieden onderling verbonden zouden moeten zijn via snelwegen. Een stroming in de stedenbouw die niet nieuw was, uit het begin van de twintigste eeuw stamt en die ons veel onheil heeft gebracht vanwege die nadruk op het uiteenleggen van functies. Dit denken in de stedenbouw is nog heel lang doorgegaan en wat Jacobs in haar boek naar voren brengt, is niet alleen hoe trottoirs worden gebruikt en hoe die sociale controle functioneert. Het is ook een felle aanklacht tegen de manier van stedenbouw zoals die al een halve eeuw gebruikelijk was en die zich keerde tegen de bestaande stad. Jane Jacobs voerde daartegen actie. Vanuit het actievoeren is zij haar omgeving gaan observeren, gewoon kijken hoe mensen de stoep gebruiken, hoe ze elkaar aankijken, wat er in een park gebeurt. Ze is toen met een aantal aanbevelingen gekomen, zoals functiemenging, dichtheid, zorgen voor gesloten bouwblokken, jong en oud door elkaar heen, bebouwing niet monotoon, niet te grote blokken zodat mensen ook weer een andere route kunnen volgen dan ze gewend zijn; dat soort aanbevelingen gaat net wat verder dan wat Talja zei.

Waarom is dat nou zo belangrijk? Omdat ik dat herken in de manier waarop een stad als Amsterdam functioneert. Waar voelen mensen zich veilig? In Amsterdam wordt daar iedere twee jaar onderzoek naar gedaan, onder twintigduizend respondenten. Naar de grootte van de uitslagen op de kaart van Amsterdam zie je dat de bewoners van de binnenstad zich het meest veilig voelen. Een gordel daaromheen, de negentiende-eeuwse wijken (Concertgebouwboulevard, Apolloboulevard), volgen eigenlijk direct daarop. Dit is een beeld dat we niet onmiddellijk zouden herkennen, maar zo is het wel degelijk. Tegelijk is het zo dat in de binnenstad de meeste moorden worden gepleegd, maar kennelijk zit dat de mensen niet zo hoog. Dit patroon in de stad strekt zich ook uit tot de wijken waar ik het niet over had: de naoorlogse wijken die volgens die functiescheiding gebouwd zijn, die dun zijn bebouwd, waar veel groen is. In die wijken voelen mensen zich het meest onveilig. Nu hanteren wij als woningbouwvereniging nog vele andere kaarten van Amsterdam, waarbij steeds een ander

kenmerk wordt geprojecteerd, bijvoorbeeld de prijs per m² vloeroppervlak. In welke buurt zien we de hoogste prijs, in welke de laagste? Wat zien we dan? De kaart van Amsterdam met de hoogste tot de laagste vierkante-meterprijzen is precies dezelfde kaart die ik u net schetste. De binnenstad en de gordel daaromheen zijn de hoogste vierkante-meterprijzen en de naoorlogse buurten hebben de laagste. Zo maken wij meer kaarten. We maken een kaart van functiemenging en dat levert alweer precies dezelfde kaart op. Daar waar de meeste functiemenging is, zijn de prijzen het hoogst, voelen de mensen zich het veiligst. Daar waar de hoogste dichtheid is, zijn weer die duurste buurten. Kennelijk bezitten die kwaliteiten in de markt die het hoogst gewaardeerd worden. De kaart van het meeste groen, die buurten waar het meeste groen is, daar zijn de prijzen het laagst. Daar waar je amper groen in de buurt hebt, zijn de prijzen het hoogst. Daar waar je je auto het beste kwijt kan, daar zijn de prijzen het laagst. Daar waar je in geen velden of wegen een parkeerplaats kan vinden, zijn de prijzen het hoogst.

Ik zeg niet dat dit wetenschappelijk onderzoek is en ik zeg al helemaal niet dat dit sociologisch onderzoek is, maar voor ons zijn dit onthullende beelden. Want ze weerspreken ook allerlei onderzoek dat wel volgens wetenschappelijke maatstaven wordt verricht en wat ons leert dat mensen graag een eengezinswoning willen met een tuin, en de auto voor de deur. Dat zeggen ze wel en dat is ook wel zo, maar als ze konden kiezen en geld geen probleem is, kozen ze voor buurten die kennelijk andere kwaliteiten hebben.

Mijn stelling is dat een van die kwaliteiten nu juist die functiemenging, die sociale veiligheid, is. Maar over die functiemenging vraag ik mij af of die niet op een andere manier bestaat dan Talja ons net heeft verteld, op een andere manier die leidt tot publieke familiariteit. Daarmee wil ik zeggen dat ik weet wie die winkelier in de buurt is en die winkelier kent ook de hele buurt bij gezicht. Want als ik aan die buurten in de stad denk waar die functiemenging het hoogst is en waar men zich het meest veilig voelt, dan weet ik eigenlijk wel zeker dat het niet werkt volgens het mechanisme dat Talja ons geschetst heeft. Men kent elkaar daar niet en wat ik zo fascinerend vind, is dat de openbare ruimte daar op een andere manier functioneert, op een manier waar u of wij misschien als sociologen nog te weinig aandacht aan hebben besteed, hoewel er binnen de sociologie natuurlijk wel aandacht voor is. Ik herinner me een boek van Erving Goffman over 'Behavior in public places' of van Lyn Lofland 'A world of strangers'. Die laten zien hoe die openbare ruimte functioneert, het is ook een wonder dat het geen jungle is en er geen chaos heerst. Kennelijk hebben mensen een ragfijn spel met elkaar ontwikkeld, ook al kennen ze elkaar helemaal niet of misschien juist als ze elkaar niet kennen. Alle voorschreven gedrag, hoe je je op bepaalde plaatsen moet gedragen, hoe je je binnen bepaalde instituties moet gedragen, hoe je je binnen school gedraagt, is allemaal bestudeerd. Maar die gedragingen in de publieke ruimte, niet berustende op bekende gezichten en niet wetende wat jij hier komt doen, dat vind ik eigenlijk het meest intrigerende.

Reactie Talja Blokland

Het doet mij genoegen te weten dat Felix Rottenberg over de buitengewone en meest logische competenties beschikt om die mensen te vinden die wij alsmat niet kunnen vinden, ware het niet dat het eigenlijk toch wel een beetje dezelfde mensen zijn, want die Marokkaanse familie zegt iets heel opmerkelijks, die bevestigt precies datgene wat ik zei. Namelijk: ze zeggen natuurlijk, dat doen wij in Marokko niet. Hun normatieve normaliteit onderscheidt zich op geen enkele wijze van die van u en mij. Zij vinden het niet normaal om vuil op straat te smijten, maar lezen de openbare ruimte dusdanig dat men het hier klaarblijkelijk normaal vindt, want de vuilnisman haalt het vuil elke dag op. Het is heel makkelijk om te zeggen dat ze niet goed begrijpen waar Nederland over gaat. Ik kan mij allerlei varianten voorstellen van het multiculturele drama over hoe dit te verklaren zou zijn vanuit hun Marokkaanse achtergrond. Ik zou willen benadrukken dat dit precies bevestigt dat de normatieve normaliteit erg dominant is, namelijk dat je je omgeving niet vervuult. Als we goed zoeken vinden we echt een paar Tokkies. Of ze nou zwart, bruin of geel zijn, dat maakt niet zo heel veel uit; ergens in de socialisatie is iets misgegaan. Het kan ze klaarblijkelijk niet schelen of ze hebben allerlei psychologische problemen, zijn daardoor niet empathisch en vinden het normaal. Maar mijn stelling blijft toch dat dit voorbeeld bevestigt dat het niet normaal is om vuil op straat te gooien.

Het andere punt dat ik wil maken, is dat het niet vanzelf spreekt dat als je het helemaal schoonmaakt het ook schoon blijft. Het punt is dat als je het voortdurend schoonmaakt je mensen het gevoel geeft dat er klaarblijkelijk iemand is die om deze omgeving geeft. En dat betekent dat mijn eigen geneigdheid om sociale controle uit te oefenen toeneemt. Het betekent niet dat niemand meer vuil op straat smijt, maar het betekent dat ik me afvraag waarom die mevrouw dat doet. We wonen hier in een mooie buurt, er wordt hier voor ons gezorgd, waarom smijt ze die patatzak nou op straat? Laat ik haar daar eens op aanspreken. Het moment waarop je overgaat van niet aanspreken naar wel aanspreken is afhankelijk van de situationele normaliteit. Wanneer je vijf keer per week de straat veegt, is de kans groot dat die situationele normaliteit door burgers wordt gelezen als: mijn burens zijn wel klootzakken, maar mijn huisbaas geeft tenminste om deze buurt. En als die buurman mij komt meppen dan kan ik in ieder geval de woningcorporatie nog bellen. Het is niet zozeer dat als wij het allemaal schoonmaken dat het dan schoon blijft, maar dat het mensen helpt en in staat stelt tot het uitoefenen van sociale controle in een anonieme omgeving.

V.l.n.r. Tom van der Meer, Maurice Gesthuizen, Peer Scheepers, Marnix Norder en Jacques van Hoof

De invloed van land-, gemeente- en buurtkenmerken op diverse indicatoren van sociaal kapitaal: Putnams hypothese getest in Europa en Nederland¹

Maurice Gesthuizen, Tom van der Meer, Peer Scheepers & Jochem Tolsma
Radboud Universiteit Nijmegen en SCP

Maakt etnische diversiteit een schildpad van ons allen?

De vraag onder welke omstandigheden sociale samenhang toe- of afneemt, wordt vaak gesteld door beleidsmakers en onderzoekers. De reden hiervoor is dat er van een sterke sociale samenhang vele positieve effecten uitgaan. Inwoners van gemeenschappen (landen, gemeenten, buurten) waar mensen tijd met elkaar doorbrengen, elkaar vertrouwen, elkaar helpen en zich gezamenlijk inzetten voor collectieve doelen – kortom, gemeenschappen met veel ‘sociaal kapitaal’ – zijn onder meer gelukkiger en minder crimineel (Uslaner en Dekker, 2001; Halpern 2005). Wanneer we inzicht krijgen in factoren die dergelijke indicatoren van sociaal kapitaal tegen gaan – of zelfs doen afbrokkelen – zijn we wellicht ook beter in staat om te begrijpen waarom een omgeving lijdt onder diverse maatschappelijke problemen.

Peer Scheepers

1 Deze bijdrage is gebaseerd op de presentatie ‘Etnische diversiteit en sociaal kapitaal’, gegeven tijdens het NSV-Actualiteitscollege door Peer Scheepers en Tom van der Meer, en de daaraan ten grondslag liggende publicaties van Gesthuizen et al., 2008 en Tolsma et al., 2009

Recentelijk poneerde Robert Putnam de stelling dat met name de mate van immigratie en/of etnische diversiteit² in een gemeenschap ertoe leidt dat mensen in hun schulp kruipen en geen contacten meer aangaan met hun buurtbewoners. *Diversity [...] seems to bring out the turtle in all of us...* (Putnam 2007, 151). Hoewel de kracht waarmee deze stelling – door Putnam ‘constrict’ theorie genoemd – de wereld is ingegaan groot is en beleidsmakers er gretig gehoor aan geven, betogen wij in deze bijdrage dat het bewijs voor deze stelling vooralsnog erg dun is.

In de Verenigde Staten toonde Putnam een negatief effect aan van de etnische diversiteit van een buurt op het vertrouwen in de burens, maar etnische diversiteit was geenszins de belangrijkste voorspeller in zijn studie, in tegenstelling tot wat Putnam zelf in de media beweerde. Zijn bevindingen komen eerder overeen met die van Letki (2008). Zij concludeerde dat etnische diversiteit in Groot-Brittannië weliswaar van invloed is op sociaal kapitaal, maar dat het zeker niet de voornaamste contextfactor is. Bovendien verzuimde Putnam om effecten van etnische diversiteit op andere indicatoren van sociaal kapitaal te tonen; hij toonde bewijs voor slechts één aspect van sociaal kapitaal. Putnam beweerde, evenwel zonder enige bewijsvoering, dat etnische diversiteit ook slecht zou zijn voor andere indicatoren van sociaal kapitaal, zoals sociale contacten, onderling hulpbetoon en vrijwilligerswerk.

Wij stellen ons de vraag of immigratie en etnische diversiteit ook een negatieve invloed hebben op indicatoren van sociaal kapitaal in (1) Europese landen, (2) Nederlandse gemeenten en (3) Nederlandse buurten. Kunnen we, met andere woorden, op grond van verschillen in de mate van immigratie en etnische diversiteit tussen Europese landen, Nederlandse gemeenten en Nederlandse buurten, verklaren waarom het niveau van sociaal kapitaal verschilt tussen deze geografische contexten?

Met het beantwoorden van deze vraag pogen we op een aantal manieren onze kennis omtrent deze problematiek te vergroten. Ten eerste toetsen we de zogenoemde ‘constrict’ theorie op Europees niveau en ten tweede voor Nederland op gemeente- en buurtniveau. Zo kunnen we nagaan of Amerikaanse resultaten ook geldig zijn in een Europese context. Ten derde onderzoeken we meer indicatoren van sociaal kapitaal dan vertrouwen in de medemens, waardoor we kunnen nagaan of immigratie en etnische diversiteit een consistente negatieve invloed hebben op diverse aspecten van sociaal kapitaal. Ten vierde stellen we de invloed vast van immigratie en etnische diversiteit van een context (land, gemeente, buurt), terwijl we tegelijkertijd rekening houden met andere kenmerken van deze context. Voor de verklaring van verschillen in sociaal kapitaal tussen landen valt dan te denken aan economische ongelijkheid, welvaart, sociale zekerheid en de duur van de democratische geschiedenis; voor gemeente- en buurtverschillen denken we, naast economische ongelijkheid en welvaart ook aan de mate van criminaliteit en verhuis-

2 Etnische diversiteit, gebaseerd op de Herfindahl Index, kan worden gezien als de kans dat twee aselect gekozen leden van een populatie een verschillende (etnische) achtergrond hebben.

mobilititeit. Ten vijfde gaan we voor verschillen tussen gemeenten en buurten ook na of etnische diversiteit, economische ongelijkheid en welvaart vooral van invloed zijn voor specifieke bevolkingsgroepen zoals de laagopgeleiden en bewoners met een laag inkomen. Ten zesde gebruiken we hiervoor multilevel-analyses, die speciaal zijn toegesneden op het beantwoorden van vragen over de invloed van de context op het gedrag en houdingen van individuen. Voor het onderzoek naar verschillen tussen landen gebruiken we de Eurobarometer 62.2 uit 2004 met gegevens over allerlei indicatoren van sociaal kapitaal in maar liefst 27 Europese landen. Het onderzoek naar Nederlandse gemeenten en buurten is gebaseerd op Culturele Veranderingen 2004 (SCP) met daarin 245 gemeenten met 503 buurten. Beide individuele datasets zijn door ons verrijkt met de benodigde gegevens op contextueel niveau.

Maurice Gesthuizen

Indicatoren van sociaal kapitaal

Het overkoepelende verschijnsel van sociaal kapitaal willen we, in navolging van eerdere studies (Pichler en Wallace, 2007), waarneembaar maken met concrete metingen. Voor formeel sociaal kapitaal gebruiken we informatie over betrokkenheid bij vrijwilligersorganisaties, namelijk of men er lid van is, vrijwilligerswerk voor doet, of eraan doneert. Voor informeel sociaal kapitaal gebruiken we informatie over hoe vaak men vrienden bezoekt, contact heeft met de burens en informele hulp verleent in het informele sociale netwerk (exclusief familie). Daarnaast gebruiken we attitudes die, net als door Putnam, worden gerelateerd aan sociaal kapitaal: sociaal vertrouwen. Tot slot kijken we ook naar de tolerantie ten opzichte van burens van een ander ras.

De ‘constrict’ theorie die Putnam voorstelt, bouwt voort op eerdere theorieën waarin de invloed van de etnische samenstelling van een omgeving centraal staat. In de zogenoemde ‘conflict’ theorie is de centrale hypothese dat etnische diversiteit juist de in-group solidariteit – en daarmee allerlei indicatoren van sociaal kapitaal binnen de in-group – verhoogt, terwijl tegelijkertijd leden van out-groups juist meer worden buitengesloten. Daarentegen stelt de zogenoemde ‘contact’ theorie als centrale hypothese dat etnische diversiteit leidt tot meer contactmogelijkheden en dus tot een verhoging van sociaal kapitaal, juist met out-groups. De recent door Putnam opgeworpen ‘constrict’ hypothese (Putnam 2007) voorspelt dat in omstandigheden van etnische diversiteit niet alleen out-groups meer worden uitgesloten maar bovendien dat in-groupsolidariteit wordt verlaagd, hetgeen per saldo tot minder onderling sociale contacten, minder onderling hulpbetoon en minder vrijwilligerswerk zou leiden. Hoewel Putnam zelf het theoretische mechanisme niet duidelijk specificeert, lijkt de gedachtegang te zijn dat hoe meer divers een sociale context is wat betreft verschillende (etnische) groepen, hoe minder mensen er zijn met dezelfde kenmerken, waardoor men zich minder vertrouwd voelt en zich minder kan identificeren met de andere bewoners, waardoor men zich in het algemeen uit het sociale leven terugtrekt. Hierdoor nemen dus ook de contacten af met mensen die tot dezelfde sociale groep behoren.

Deze ideeën over de invloed van de diversiteit van een omgeving zijn overigens niet nieuw. Het zogenaamde ‘homophily’ principe (Lazarsfeld en Merton, 1954; Blau, 1979) is vaak toegepast in sociaal en psychologisch onderzoek en vond ook vaak bevestiging in de empirische werkelijkheid (McPherson et al., 2001): mensen zouden geneigd zijn om met mensen om te gaan met overeenkomstige kenmerken, terwijl zij juist een natuurlijke aversie hebben tegen mensen met andere, niet overeenkomstige kenmerken (Alesina en La Ferrara, 2002). Dergelijke heterogeniteit kan dan betrekking hebben op de etnische herkomst van individuen, maar het kan ook gaan om economische verschillen, waardoor verschillen tussen sociale klassen op de voorgrond komen die sociale en culturele barrières opwerpen.

Het moge duidelijk zijn dat er naast de etnische diversiteit van een omgeving tal van andere kenmerken kunnen zijn die tegelijkertijd samenhangen met de etnische diversiteit van een sociale omgeving en ook een invloed hebben op indicatoren van sociaal kapitaal. Zo bestaat er op het niveau van landen, bijvoorbeeld, een sterke samenhang tussen etnische diversiteit en de rijkdom van een land, om de eenvoudige reden dat immigratie vanuit armere landen naar rijkere landen heeft plaatsgevonden. Zo bestaat er op het niveau van buurten, bijvoorbeeld, een samenhang tussen etnische diversiteit en economische ongelijkheid, om de reden dat er grote sociaaleconomische verschillen bestaan tussen autochtonen en allochtonen. Voor een verdere theoretische uitwijding over de vraag waarom dergelijke kenmerken, tegelijkertijd, van invloed kunnen zijn op de mate van sociaal kapitaal, verwijzen wij graag naar de betreffende artikelen (Gesthuizen et al., 2008; Tolsma et al., 2009).

Het centrale punt hierbij is evenwel dat allerlei contextuele kenmerken die onderling samenhangen, tegelijkertijd van invloed kunnen zijn op indicatoren van sociaal kapitaal. Daarbij is dan de cruciale vraag welke van deze contextuele kenmerken van groter respectievelijk kleiner of zelfs ondergeschikt belang is. We hebben de volgende verwachtingen met betrekking tot de invloed van lands-, gemeente- en buurtkenmerken op sociaal kapitaal.

Landskenmerken:

1. Hoe hoger de mate van immigratie en/of etnische diversiteit in een land, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
2. Hoe hoger de mate van economische ongelijkheid in een land, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
3. Hoe hoger de welvaart van een land, des te hoger de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
4. Hoe hoger de mate van sociale zekerheid in een land, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
5. Hoe langer de ononderbroken duur van democratie in een land, des te hoger de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.

Gemeente- en buurtkenmerken

1. Hoe hoger de mate van immigratie en/of etnische diversiteit in een gemeente of buurt, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
2. Hoe hoger de mate van economische ongelijkheid in een gemeente of buurt, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
3. Hoe hoger de welvaart van een gemeente of buurt, des te hoger de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
4. Hoe hoger de mate van criminaliteit in een gemeente of buurt, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.
5. Hoe hoger de mate van verhuismobiliteit in een gemeente of buurt, des te lager de gemiddelde mate van sociaal kapitaal.

Kortom, de cruciale vraag die wij trachten te beantwoorden is in hoeverre contextuele kenmerken, zoals etnische diversiteit, naast andere contextuele kenmerken, verschillende indicatoren van sociaal kapitaal beïnvloeden van individuen in Europese landen, Nederlandse gemeenten en Nederlandse buurten. Voor verdere theoretische, datatechnische en methodologische details verwijzen wij graag naar de achterliggende artikelen (Gesthuizen et al., 2008; Tolsma et al., 2009).

De bespreking van de resultaten splitsen we op in twee delen. Eerst behandelen we de resultaten voor Europa, daarna voor Nederlandse buurten en gemeenten. Steeds gaan we eerst in op de vraag in hoeverre de kernhypothese van Putnam met betrekking tot immigratie en etnische diversiteit wordt bevestigd, dan wel weerlegd. Daarna komen de andere contextuele kenmerken aan de orde. Maar voordat we daaraan toekomen, is het van belang om op te merken dat individuele kenmerken (en dan

vooral iemands opleidings- en inkomensniveau) belangrijker zijn in de voorspelling van individueel sociaal kapitaal dan welk contextueel kenmerk in welke context dan ook. Dat wil niet zeggen dat lands-, gemeente- en buurtkenmerken niet belangrijk zijn, maar relateert de nadruk die op deze kenmerken wordt gelegd in de algemene media en in beleidskringen.

Tom van der Meer

Europa: vooral economische ongelijkheid en democratische geschiedenis

Toetsing van Putnams kernhypothese

In Europa is de mate van etnische diversiteit in een land niet van invloed op het sociaal kapitaal van individuen in dat land. Of anders gezegd: etnische diversiteit heeft geen invloed op de gemiddelde mate van sociaal kapitaal in een land. Dit geldt voor de mate van sociaal vertrouwen, voor informeel sociaal kapitaal en voor formeel sociaal kapitaal. Voor de mate van immigratie – het aantal nieuwe immigranten per 1000 inwoners in een bepaald tijdsbestek – vinden we wel significante effecten. Voor sociaal vertrouwen zijn deze in de verwachte richting: hoe meer immigratie er was in een land, hoe lager het sociaal vertrouwen van inwoners van dat land. Voor informeel en formeel sociaal kapitaal vinden we echter een invloed die tegen de verwachting ingaat: hoe meer immigratie een land kende, des te hoger het informele en formele sociaal kapitaal van de inwoners. Al met al hebben etnische diversiteit en immigratie van landen geen consistent negatieve invloed op het sociaal kapitaal van de bewoners van deze landen.

Toetsing van de alternatieve hypothesen

Kijken we echter naar de overige contextuele kenmerken, dan zien we een consistent significante en negatieve invloed van de inkomensongelijkheid in een land op het formele en informele sociaal kapitaal van inwoners. Hoe hoger het inkomen van de rijkste 20 procent van een land is ten opzichte van de armste 20 procent, des te minder is men lid van vrijwilligersorganisaties, des te minder doet men vrijwilligerswerk, des te minder doneert men aan dergelijke organisaties en des te minder helpt men elkaar. Deze effecten vormen een bevestiging van onze hypothesen over economische ongelijkheid. Tegen onze verwachting in heeft de welvaart van een land (GDP) een negatieve invloed op informeel en een positieve invloed op formeel sociaal kapitaal. De mate van sociale zekerheid in een land is niet van invloed op het sociaal kapitaal van burgers. Onze hypothese over de democratische geschiedenis van een land is goeddeels bevestigd: hoe langer deze is, des te meer vertrouwen bewoners van een land in elkaar hebben, en des te meer zij lid zijn van vrijwillige organisaties, daarvoor vrijwilligerswerk verrichten, en daaraan doneren.

Onze analyses voor Europa laten dus zien dat een hoge economische ongelijkheid afbreuk doet aan sociaal kapitaal terwijl langdurige democratische episodes juist goed zijn voor de mate van sociaal kapitaal. Van groot belang is evenwel dat de effecten van etnische diversiteit en immigratie beduidend minder belangrijk zijn.

Nederland: de welvaart van de buurt heeft de meest consistente positieve invloed

Welke contextuele kenmerken zijn van belang voor de verklaring van verschillen in sociaal kapitaal tussen Nederlandse gemeenten en Nederlandse buurten? Deze vraag hebben we beantwoord door de invloed van etnische diversiteit, economische ongelijkheid, welvaart, criminaliteit en verhuismobiliteit vast te stellen op vier indicatoren van sociaal kapitaal: contact met de burens, vrijwilligerswerk voor vrijwillige organisaties, tolerantie ten opzichte van burens van een ander ras, en sociaal vertrouwen. Bovendien hebben we ook hier rekening gehouden met de individuele kenmerken van de inwoners van deze gemeenten en buurten. Daarbovenop onderzochten we of de invloed van de contextuele kenmerken verschilt voor Nederlanders en etnische minderheden, voor laagopgeleiden en hoogopgeleiden en voor armen en rijken. Dit alles is onderzocht door gebruik te maken van een 3-niveau multilevel-analyse, waarin het sociaal kapitaal van individuen wordt voorspeld door de eigen individuele kenmerken (opleiding, inkomen, etnische groep, etc.), kenmerken van de buurt waarin zij wonen en kenmerken van de gemeente waarin die buurt ligt. Een uitgebreide beschrijving van alle resultaten is te vinden in Tolsma et al. (2009). Hier bespreken we enkel de meest in het oog springende bevindingen.

Toetsing van Putnams kernhypothese

Ook binnen Nederland heeft etnische diversiteit geen consistent negatieve invloed op sociaal kapitaal. Wel blijkt dat etnische diversiteit van een buurt contacten met de burens bevordert voor inwoners met een hoog inkomen, terwijl het juist belemmerend

werkt voor inwoners met een laag inkomen. Bovendien hangt etnische diversiteit positief samen met tolerantie voor burens van een ander ras, zowel in het algemeen als met name voor inwoners met een benedengemiddeld inkomen. Deze bevinding druist in tegen de voorspellingen vanuit de ‘constrict’ theorie, maar komt overeen met verwachtingen uit de ‘contact’ theorie. Hetzelfde geldt voor de relatie tussen etnische diversiteit op het gemeenteniveau en vertrouwen: deze is positief en niet negatief. De enige effecten van etnische diversiteit op het niveau van de gemeente die stroken met de verwachtingen is de negatieve invloed van etnische diversiteit op vrijwilligerswerk en op contact met de burens voor hoogopgeleide bewoners van deze gemeenten. Maar al met al vinden we ook binnen Nederlandse gemeenten en buurten geen overtuigend en consistent bewijs dat etnische diversiteit leidt tot een afbraak van sociaal kapitaal.

Toetsing van de alternatieve hypothesen

Terwijl op het landsniveau economische ongelijkheid een consistent negatieve invloed vertoonde, is dit binnen landen (op gemeente- en buurniveau) niet het geval. Het leidt, op buurniveau, tot een verminderd contact met de burens voor de hoogopgeleiden, en een lagere mate van vertrouwen voor bewoners met een bovengemiddeld inkomen. Het is vooral de welvaart van een buurt die op consistent positieve wijze is gerelateerd aan sociaal kapitaal: hoe hoger het gemiddelde inkomensniveau van een buurt, hoe vaker men contact heeft met de burens, hoe meer men elkaar vertrouwt en hoe meer men vrijwilligerswerk verricht. Anderzijds vinden we op het niveau van de gemeente dat hoe rijker de gemeente is, hoe minder tolerant men is tegenover burens van een ander ras. Ook leidt voor de armere mensen in een gemeente de gemiddeld hogere welvaart tot een lager sociaal vertrouwen. Tot slot blijkt uit de resultaten dat het niveau van criminaliteit in gemeenten en buurten niet samenhangt met welke indicator van sociaal kapitaal dan ook. Een hogere verhuismobiliteit op buurniveau verlaagt de deelname aan vrijwilligerswerk, maar op het gemeenteniveau hangt het voor de hoogopgeleiden juist weer positief samen met contact met de burens.

Conclusies over de schildpad in ons allen?

In deze bijdrage hebben we getracht de vraag te beantwoorden of de etnische diversiteit van een sociale context (land, gemeente, buurt) een negatieve invloed heeft op het sociaal kapitaal van haar bewoners. Kruipen – zoals Putnam (2007) veronderstelt – bewoners in hun schulp wanneer ze worden geconfronteerd met een sociale omgeving waarin veel medeburgers van verschillende etnische pluimage wonen? Volgens ons kan het antwoord op deze vraag alleen bevestigend zijn wanneer we een enigszins consistent negatieve invloed van etnische diversiteit vinden voor meerdere indicatoren van sociaal kapitaal, en voor verschillende bevolkingsgroepen in min of meer gelijke mate. Het antwoord is dan ook overduidelijk nee. Voor Europa vonden we dat etnische diversiteit niet samenhangt met welke indicator van sociaal kapitaal dan ook. In Nederland vonden we weliswaar dat voor mensen met een laag inkomen

etnische diversiteit in hun buurt leidt tot minder contact met de burens, maar tegelijkertijd vonden we eveneens een onverwacht positief effect voor deze groep op tolerantie voor burens van een ander ras. Hoewel we op het gemeenteniveau negatieve effecten van etnische diversiteit vonden op vrijwilligerswerk en contact met de burens (voor hoogopgeleiden), waren ook hier effecten te vinden die tegen de verwachting ingingen. Bovendien beïnvloedt etnische diversiteit niet iedere indicator van sociaal kapitaal.

Op het landenniveau in Europa is het vooral de economische ongelijkheid die resulteert in een consistent lager niveau van informeel en formeel sociaal kapitaal, terwijl een langere duur van democratie juist hieraan bijdraagt en bovendien het sociaal vertrouwen bevordert. Binnen Nederland springt vooral het consistent positieve effect van de welvaart in een buurt in het oog. Hoe hoger het gemiddelde inkomen, hoe meer burens elkaar zien, hoe meer men elkaar vertrouwt, en hoe meer bewoners deelnemen aan vrijwilligerswerk.

Onze bijdrage roept een aantal beleidsimplicaties op. Ten eerste, als het bevorderen van sociaal kapitaal binnen landen, gemeenten en/of buurten het doel is, dan zouden wij, gelet op de voorspellende kracht van determinanten van sociaal kapitaal op het individuele niveau, een veel sterker positief effect verwachten van investeringen in de opleiding en arbeidsmarktpositie van individuele bewoners van deze contexten, dan van rechtstreekse ingrepen in een omgeving. Ten tweede, op het nationale niveau heeft het veel meer zin om economische ongelijkheid tegen te gaan, en democratische rechten te waarborgen. Onder dit type omstandigheden blijkt de winst in termen van formeel sociaal kapitaal het meest substantieel. Ten derde, ingrepen die een positieve invloed hebben op het gemiddelde inkomensniveau van een buurt zullen in Nederland het meest consistent tot een verhoging van sociaal kapitaal leiden. Andere typen ingrepen, bijvoorbeeld gericht op de etnische samenstelling van een buurt, zullen leiden tot een verhoging van sommige typen sociaal kapitaal en een verlaging van weer andere. Niettemin heeft het, ten vierde, wel zin een al te sterke etnische concentratie in buurten tegen te gaan. Wellicht dat vooral de bewoners met lage inkomens dan de contacten met hun burens blijven onderhouden en zich dus minder terugtrekken uit het maatschappelijke leven. Wij vonden immers dat mensen met lage inkomens woonachtig in etnisch diverse buurten daadwerkelijk minder sociale contacten hebben met burens.

Literatuur

- Alesina A. en E. La Ferrara (2002). 'Who trusts others', *Journal of Public Economics*, jrg. 85, nr. 2, p. 207-234.
- Blau, P.M. (1977). *Inequality and heterogeneity: a primitive theory of social structure*. New York: Free Press.
- Gesthuizen, M., T. van der Meer en P. Scheepers (2008). Ethnic diversity and social capital in Europe: tests of Putnam's thesis in European countries. *Scandinavian Political Studies*, nr. 32, p. 121-142..
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2007). The Socio-cultural Integration of Ethnic Minorities in the Netherlands: Identifying Neighbourhood Effects on Multiple Integration Outcomes. *Housing Studies*, nr. 22, p. 805-831.
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*. Malden: Polity Press.
- Lazarsfeld, P. en R.K. Merton (1954). Friendship as a social process: a substantive and methodological analysis, in: M. Berger, Th. Abel en Ch.H. Page (red.), *Freedom and control in modern society*, p. 18-66. New York: Van Ostrand.
- Letki, N. (2008). Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in British neighbourhoods, *Political studies*, nr. 56, p. 99-126.
- McPherson, M., L. Smith-Lovin en J.M. Cook (2001). Birds of a feather: homophily in social networks, *Annual Review of Sociology*, nr. 27, p. 415-444.
- Pichler, F. en C. Wallace (2007). Patterns of Formal and Informal Social Capital in Europe, *European Sociological Review*, nr. 23, p. 423-45.
- Putnam, R. (2007). E pluribus unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture, *Scandinavian Political Studies* nr. 30, p. 137-74.
- Tolsma, J., T. van der Meer en M. Gesthuizen (2009). The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands, *Acta Politica*, in druk.
- Uslaner, E. en P. Dekker (2001). The 'social' in Social Capital. In P. Dekker en E. Uslaner (red.), *Social Capital and Participation in Everyday Life*, p. 176-187. London/New York: Routledge.

Reactie op Nijmeegse inleiders

Marnix Norder

Wethouder Bouwen en Wonen, Den Haag

Het vraagstuk van etnische diversiteit in relatie tot sociaal kapitaal is van groot belang, zeker voor een stad als Den Haag, maar ook voor andere grote steden. Dat vraagstuk behoeft de nodige analyse om oplossingen op het spoor te komen. Ik zal daar straks iets over zeggen: ik zal wat vraagtekens plaatsen bij uw bevindingen en bij de wijze van presentatie.

Waarom is het zo ongelofelijk van belang dat je als stad nadenkt over dit vraagstuk? Je hebt een enorme diversiteit aan culturen, gecombineerd met een enorme diversiteit aan problemen. De aanpak van de veertig krachtwijken is daar een voorbeeld van. Die veertig kwetsbaarste wijken in Nederland hebben een speciale status gekregen: in die wijken wonen de meest arme en kwetsbare mensen, die het minst goed weten hoe ze uit die situatie moeten komen. Om met Pieter Winsemius te spreken: we moeten oppassen, anders slaat de vlam in de pan. Daarmee zette hij het vraagstuk (weer) hoog op de politieke agenda. Als een liberale minister dat zegt, dan heb je kennelijk wel een probleem op tafel. Het is heel belangrijk en interessant hoe dat probleem op de agenda is gekomen, en door dit kabinet vervolgens is omarmd

Wethouder Norder

met een aanpak. Wij houden ons als gemeente Den Haag al veel langer met dit vraagstuk bezig: deze achterblijvende groep in een aantal wijken telt dik 100.000 mensen, op een totaal aantal van ongeveer 500.000 inwoners van Den Haag. Dat is veel: een vijfde van de mensen van wie je eigenlijk zegt dat als we niets doen, je ze gewoon moet afschrijven, afboeken op de begroting. Dat is dus ondenkbaar.

Daarom hebben we uiteindelijk een heel pakket aan maatregelen afgesproken. Ik wil daar niet teveel over zeggen, alleen dat we ons niet meer alleen op de fysieke kant richten, maar ook op zaken die mensen belangrijk vinden: schone straten, schone omgeving, een veilige omgeving, de aanpak van spijbelaars, enzovoorts. Er zijn twee keer zoveel schoolverlaters als in de rest van Den Haag. Er zijn twee keer zoveel meldingen van allerlei vormen van criminaliteit. Er is een twee keer zo hoog gevoel van onveiligheid op straat. Er zijn ook twee keer zoveel meldingen van kleinere criminele zaken, zoals auto-inbraken en twee keer zo veel langdurige werkloosheid. Er is ook twee keer zoveel (jeugd)hulpverlening nodig. Dit is natuurlijk een hele grove benadering, maar grofweg kan je stellen dat alle maatschappelijke problemen die zich voordoen in de krachtwijken in Den Haag ongeveer een factor twee problematischer zijn dan in de rest van Den Haag. Het is dan ook een optelsom van alle problemen bij elkaar die het zo ingewikkeld maakt. En dus moet je ook een optelsom maken van maatregelen om te komen tot een aanpak.

Dat is de probleemanalyse. Dan nu de oplossingen. Welke kansen kan je benutten? Deze kansen moet je zoeken in die diversiteit en er een soort boeket van maken. Ik noem werk als belangrijke factor. Integratie en inburgering horen daar ook bij. Maar nu kom ik op het vraagstuk waar we hier over praten: is er nou wel of geen correlatie tussen etnische diversiteit en sociaal kapitaal?

Om te beginnen ben ik het niet geheel eens met de kritiek van de inleiders op de stellingen van Putnam. Ik neem een middenpositie in, denk ik, want in het verhaal van Putnam zit een aantal waarheden. Natuurlijk is het niet zo dat het alleen maar gaat om economische ongelijkheid. Natuurlijk is het zo dat je de leefsituatie in die krachtwijken – waar ik dus dagelijks met de benen in de modder sta om te zorgen dat het de goede kant op gaat – niet alleen maar kunt verklaren uit verschil in economische kansen, dat als het hen economisch goed gaat, de rest ook goed gaat. Dan kun je een andere benadering kiezen, zoals de heren hier doen, en kijken of er verder nog correlaties zijn. Wanneer dat zo is, dan is de stelling dat er tussen economische ongelijkheid en etnische diversiteit een verband bestaat in elk geval ontkracht, maar dat is volgens mij te simpel. Het is meer dan alleen het economische verhaal en ik vind dat dat wat onderbelicht is gebleven.

Ook ik vind dat de problematiek in Nederland beperkt is als je het vergelijkt met andere landen. Daar heeft u, denk ik, volstrekt gelijk in. Wat u daarbij niet aantipte, is dat we in Nederland een poldercultuur hebben. En die poldercultuur is zo ongelooflijk belangrijk, die zit zo in onze genen dat het er nu bijvoorbeeld toe leidt

dat werkgevers en werknemers het er eigenlijk heel erg snel over eens zijn dat we nu niet moeten zeuren over de kredietcrisis. Polderen zit in onze genen. Als je invloed wilt hebben in de politiek in Den Haag, in de gemeenteraad van Den Haag, bij de wethouders in Den Haag, dan moet je kunnen polderen. Kun je niet polderen, dan heb je geen invloed. Als je onderdeel wil zijn van een vereniging die zich buigt over hoe we het voetballen organiseren, of een postzegelvereniging, dan moet je continu polderen. Je moet kunnen participeren. Wanneer je dan een taal- of cultuurbarrière hebt, dan heb je een probleem. Want ook een cultuurbarrière moet u niet onderschatten. Als je geen onderdeel bent van de cultuur van het land waar je verblijft, heb je ongelooflijk veel moeite om te participeren in de samenleving. Als je het nou hebt over correlaties, dan zou ik die graag eens onderzocht zien, want volgens mij is dus de stelling dat als je niet kunt deelnemen aan dat polderen, je op fikse achterstand staat. We hebben elkaar doorlopend nodig, anders komen we er niet uit in alle processen die we in onze samenleving hebben. Zonder polderen geen voetbalvereniging, zonder polderen geen gemeenteraad, zonder polderen geen nationale politiek. Dat is overigens ook de reden dat wij in Nederland zo ongelooflijk veel vrijwilligers hebben, en dat het sociale leven op straat zo intensief is.

Ik wil nog een paar dingen zeggen over de fysieke ontwikkelingen in een stad als Den Haag en over hoe we proberen het aspect van etnische diversiteit invloed te laten hebben op hoe we met deze stadsontwikkeling omgaan. We hebben een wijk Transvaal met een grote diversiteit aan culturen. Wij noemen deze diversiteit het DNA van de wijk. We zien het niet als probleem, maar als kracht en als macht, ook in financiële zin. Wel is de omgang met deze diversiteit op een andere manier georganiseerd dan in de andere wijken van Den Haag. Als je besluit er een wijkpark aan te leggen, zorg dan dat erin geflaneerd kan worden, omdat het 's avonds zien en gezien worden als onderdeel geldt van de cultuur van inwoners van deze wijk. Daar houden we dus rekening mee. Ook doen we dat met de voorzieningen die daar zijn, en tevens met het bieden van mogelijkheden om economische kansen te pakken. We hebben een interessant winkelgebied rond de Paul Krugerlaan, waar veel met name Hindoeestaanse winkels zitten. Zo komen Hindoestanen die in Leeuwarden trouwen naar Den Haag om hun trouwjurk te kopen. In Den Haag is er veel aanbod, dus ga je hier naar toe, want op de belangrijkste dag van je leven wil je er mooi uitzien als bruid. Dat geldt natuurlijk ook voor de bruidsmisje en alle anderen die deelnemen aan zo'n trouwfeest. We proberen dat type economie sterk te maken. Zo gaan we voor een Bollywoodcentrum met films. Natuurlijk gaan we ook voor specerijen, kruiden, eten en drinken. In feite proberen we de hele Hindoeestaanse cultuur naar binnen te halen. 10% van de Hindoestanen in Nederland woont in Den Haag, dus we hebben een hele grote bevolkingsgroep. Doe daar een beroep op en laat dat de kracht zijn van de economie. Daar komt dan ook weer heel veel werkgelegenheid uit voort.

Kortom, de etnische diversiteit biedt wat ons betreft grote kansen die je moet gebruiken. Ik ben het met iedereen eens die zegt dat de oplossing van het dilemma van etniciteit en diversiteit niet in de lijn ligt van integratie. Je moet die diversiteit opzoeken. Het gaat om iets anders dan kansarm en kansrijk. Die diversiteit is een

kwaliteit en die moet je koesteren. Het hele idee dat onze samenleving homogeen en geïntegreerd is – een soort eenheidsworst – is onzinnig. Niet dat dat hier is gezegd, maar ik ben het wel zeer eens met mensen die dat onzinnig vinden.

Tot slot: ik heb ook het gevoel dat het een kwestie is van een ‘turtle dipje’. Wat bedoel ik daarmee? Laat me de Albert Heijn als voorbeeld nemen. Op een gegeven moment werd het voor Albert Heijn zo moeilijk om te functioneren in die krachtwijken, dat ze hun vestigingen één voor één hebben gesloten. Dat leidde vervolgens alleen maar tot een verregaande neerwaartse spiraal, want ook de Blokker, Gall&Gall, Kruidvat en andere bedrijven vertrokken. U snapt het wel: er werd minder verdiend dan dat er gejat werd, dus moesten ze de sluiten. Vervolgens is Albert Heijn een tijdje weggeweest. Nu hebben we in Transvaal en Zuid-West kortgeleden twee nieuwe vestigingen geopend. Waarom kiest de Albert Heijn weer voor die locaties? Omdat ze verder hebben nagedacht over hoe kan worden omgegaan met die situatie. Ze hebben zich veel meer ingesteld op het feit dat er diversiteit is in de samenstelling van zo'n wijk. Nu komt veel meer personeel uit de wijk zelf en producten die er worden verkocht, worden herkend door diegenen die de producten zouden moeten kopen. Met andere woorden, er is nu ook een meer divers aanbod dan dat er vroeger was. Ook qua beveiliging/veiligheid is een aantal maatregelen genomen. In dat opzicht is de wijk ook licht vooruitgegaan. De acceptatiegraad van diefstal is veel lager geworden en er wordt harder opgetreden door politie en justitie. En als je nu in de genoemde vestigingen van de Albert Heijn komt, dan zie je dat ook de samenstelling van het personeelsbestand eigenlijk helemaal voortkomt uit, en onderdeel is, van die wijk. Dat biedt dus heel veel kansen voor jongeren die een baan moeten hebben. Je hoeft geen studie achter je naam te hebben staan om vakkenvuller te zijn. Het is dus heel erg goed voor de werkgelegenheid in de wijk. Het levert soms honderd banen op voor jongeren die ondertussen ook op het vmbo zitten. Je zag ze eerst wegtrekken. Dat lijkt een beetje op turtle gedrag. Op dit moment is bijna de helft van Den Haag van allochtone komaf. Wen er maar aan, want het zijn gewoon allemaal Nederlanders die er helemaal bij horen. Daar moet je dan maar op inspelen, bijvoorbeeld zoals de Albert Heijn en andere winkels dat steeds meer doen.

Ter afsluiting: ik denk dat het te makkelijk is om te zeggen dat er geen relatie bestaat tussen etnische diversiteit en sociaal kapitaal. Ik denk ook dat het makkelijk is om te zeggen dat het een één op één relatie is. Zo is het ook niet. Waar is dat op gebaseerd? Ik zat ook wel een klein beetje verwonderd te luisteren. Mijn beeld van hoe die stad in elkaar zit klopt niet, of de heren wetenschappers zijn misschien nog een slagje te theoretisch bezig over het vraagstuk, dat kan natuurlijk ook. Ik ben dan weer onvoldoende geëquipeerd om te analyseren waarin dat precies zit. Om die reden bracht ik het poldermodel ter sprake. Volgens mij is participatie in de samenleving essentieel om te kunnen functioneren.

Reactie Nijmeegse inleiders

Wethouder Norder zegt dat het misschien te makkelijk is om te concluderen dat er geen relatie zou zijn tussen etnische diversiteit en sociale cohesie, of sociaal kapitaal. Nogmaals, we denken dat het hierbij belangrijk is om onderscheid te maken tussen die etnische diversiteit, de claim dus die Putnam neerlegt, en de etniciteit van inwoners van een wijk. Wat uit onderzoek blijkt, is dat de etniciteit van mensen wel degelijk uitmaakt. We zien inderdaad dat met name Marokkanen en Turken, maar in mindere mate ook Surinamers en Antillianen, minder sociaal kapitaal hebben dan de autochtonen en dat taalbeheersing hieraan is gerelateerd. We zien ook dat de tweede generatie Surinamers, Antillianen en Turken meer sociaal kapitaal heeft dan de eerste generatie. In die zin zien we wel degelijk een verband tussen etniciteit en sociaal kapitaal. Maar de claim die Putnam neerlegt, overstijgt dat. Putnam claimt dat, gegeven dat de etniciteit van de inwoners een zelfstandige invloed heeft op sociaal kapitaal, het samenleven in een etnisch diverse wijk ook nog eens een keer schadelijk zou zijn voor iedereen. Dat geldt dan niet alleen voor de contacten met de andere groep, maar zelfs voor de contacten binnen de eigen groep. In ons onderzoek hebben we beide verklaringen naast elkaar onderzocht. We vinden dus inderdaad een effect door de door u genoemde taalbeheersing en cultuur, maar op het individuele niveau. Op het niveau van de wijken, van de gemeenten, en met name op het landsniveau, vinden we eigenlijk weinig bewijs de etnische diversiteit van invloed is op het sociaal kapitaal van de inwoners. De kracht van onze analyses is bovendien dat we op het niveau van buurten, gemeenten en landen, naast etnische diversiteit ook rekening houden met andere contextkenmerken, zoals economische voorspoed en economische ongelijkheid. Omdat deze zogenoemde contextuele kenmerken met elkaar samenhangen – etnisch diverse wijken zijn doorgaans relatief arme wijken, zoals u aangaf – moet je ze dus tegelijkertijd in een model opnemen om de unieke invloed ervan te kunnen vaststellen. Neem je economische ongelijkheid of economische voorspoed niet mee, dan kun je dus ook niet zoveel zeggen over de invloed van etnische diversiteit, omdat de invloed daarvan dan vertekend is. Nogmaals, uit onze analyses blijkt vervolgens dat etnische diversiteit geen consistente invloed heeft op sociale cohesie en dat op het niveau van wijken economische voorspoed sociale cohesie het meest consistent beïnvloedt.

Reactie Marnix Norder

Gelukkig zijn we het redelijk eens over het feit dat etniciteit wel enige correlatie heeft met sociale cohesie. Het is ook maar hoe je met etnische diversiteit omgaat. Er zit heel veel verschil tussen wijken die allemaal een hoge mate van etnische diversiteit hebben. Daarmee bedoel ik dat etnische diversiteit de ene keer wel en de andere keer niet leidt tot meervoudige problematiek. Wanneer je te maken hebt met diverse achtergronden en met diverse vraagstukken die op tafel liggen, die bovendien heel gefragmenteerd voorkomen in de wijk, dan is de vraag wat je daarmee al dan niet

Links Beate Völker, rechts Vic Veldheer

moet doen. Het is dan heel ingewikkeld om oplossingen te bedenken en om zorgen dat er iets gebeurt in die wijk, waardoor het niet meer het putje van de samenleving is. Je moet dan op zoek naar iets wat voor meerdere groepen een aanpak is, naar een toekomstscenario waarin ze kunnen participeren en kunnen meebewegen. Het gaat dan niet alleen om het grote bouwwerk, maar ook heel erg om de aspecten van sociale cohesie die essentieel zijn voor mensen om op een goeie manier te kunnen en te willen functioneren. Die beide elementen, dus niet alleen het kunnen maar ook het willen, dat ze ook zelf in stappen vooruit kunnen komen, op zo'n manier dat ze eraan toe zijn en dat het op dat moment past in hun geestelijke ontwikkeling als onderdeel van de samenleving, dat gaat in een aantal fases en met een aantal stappen. En dat is veel ingewikkelder met een grote diversiteit dan wanneer het om een wat meer eenduidige samenstelling gaat. Ik denk dus dat het wel degelijk zo is dat met grote diversiteit de complexiteit groter is om een oplossing te vinden. Het is niet uitgesloten dat het lukt. Maar als ik kijk naar de Haagse praktijk dan kan ik me ook haast niet voorstellen dat als jullie er eens goed naar zouden kijken en eens goed zouden dooranalyseren, jullie wel degelijk een correlatie zouden vinden zoals Putnam die verwacht. Dus het makkelijkste antwoord is, als je het nog niet hebt gevonden, betekent dat nog niet dat het er niet is. Soms moet je beter en verder zoeken.

Auteurs

Prof. dr. Talja Blokland, buitengewoon hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit en senior onderzoeker bij het OTB aan de TU Delft . Thans hoogleraar Stadt- und Regionalsoziologie aan de Humboldt Universität in Berlijn.

Dr. Maurice Gesthuizen, universitair docent aan de sectie methoden en technieken/ sociologie aan de Radboud Universiteit van Nijmegen.

Dr. Tom van de Meer, onderzoeker Sociaal en Cultureel Planbureau

Marnix Norder, wethouder Bouwen en Wonen van de gemeente Den Haag

Rogier Noyon, directeur Strategie van de Woningcorporatie Stadgenoot Amsterdam

Prof. dr. Peer Scheepers, hoogleraar Methoden en Technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek binnen de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Radboud Universiteit van Nijmegen.

Prof. dr. Beate Völker, hoogleraar Sociologische aspecten van pro-sociaal gedrag aan de Universiteit Utrecht.